

ALFÖLD

SZÁRAZMALOM ÉS SZÉLMALOM

LEVÉL MÓRA FERENCHEZ

Kedves Barátom!

Hetek óta itt fekszik íróasztalomon a *Budapesti Hirlap* november 20-iki száma Madarassy László közös jó barátunk szép cikkével; amely szólt a pusztuló, vagy talán már nem is pusztuló, mert – nálunk legalább – végleg letűnt szárazmalomról.

„A malomház és a keringő” – Madarassy Laci cikke – egy régi tartozásomat és még régebbi emlékeimet juttatta eszembe. Hadd rójjam le a tartozást e sorokban, amelyeknek végén az is ki fog tűnni, miért intézem Hozzád.

Kezdjük azonban az emlékeken.

*

Jó két évtizede, hogy egy gondtalan vakáció hőségében elvetődtem anyai nagynénémhez, Karátsonyi Miklósnéhoz. A torontál-megyei Beodrán ma is álló tisztos, nemesi kuriájának éveken át csak két vendége volt: Édesanyám és én. Ilyenkor tárva nyitva állottak a máskülönbön gondosan bespalétázott ablakok: a kicsiny vendégszoba, a tágas szalon, a nagynéni intim hálószobája és az almáriomszámba is beillő vitrinekkel ékes ebédlő. Az udvar felé hosszú, zárt ámbitus épült; ennek egyik zugában ütöttem fel a tanyámat.

Ott böngésztem át a padlásról garmadaszám lehordott régi ujságokat, a lepedő nagyságú *Egyetértés* poros kötegeit. Halomra vagdostam belőle ifjúkori tudós-ideálom: Hermann Ottó cikkeit, parlamenti beszédeit. Jórészt ezekből született meg később az a könyvem, amelyet máig is legjobban szeretek: *Hermann Ottó, Az utolsó magyar polihistor élete és kora*.

Ez az ujságböngészés természetesen csak a tikkasztó hőség és permetező nyári eső óráira esett; egyébként a mezőt jártam, pillangót hajszoltam, bogarat szedtem.

Egyik ilyen bogarász-kirándulás során a falu szélén elhagyottan búslakodó szélmalom-rom árnyékában pihentem meg. Darab ideig elnézegettem Karátsonyi Aladár gróf szép kastélyának elem táruló artiztikus vonásait s amikor beleuntam a kastély távoli szemléletébe, bekukkantottam a szélmalomba.

Poros volt, már nem is nyikorgott. Vitorlájának már csak a nagybálványa meredt az égnek. Sebtiben felvázoltam a szerkezetét – bizony, hiányos vázlat lett belőle, hiszen alig volt már belső kereke is. Mikor azután előkerült a tulajdonosa, a talán még szélmalmánál is ütött-kopottabb Szökeli János – ezt a nevet olvasom 1907 augusztus 26-iki naplómban – kifaggattam a mesterszavakat is belőle.

Ezzel a gyenge vázlattal és hiányos mesterszótárral jöttem föl ugyanazon év őszén Budapest egyetemére – filozopternek. Egy szép napon azután nagyot és merészet gondoltam: elküldtem szógyűjtésemet Hermann Ottónak. Az öreg úr pedig – máig is híven megőrzött levelében – meghívott, látogassam meg intézetében, az Ornithologiai Központban.

A „Központ” – ma *Madártani Intézet* a hivatalos címe – akkoriban a József-körúton, az azóta megszűnt Kiss-cukrászda fölött székelt. Tisztikara tudós Hermann Ottón, a Központ tiszteletbeli igazgatóján kívül Csörgéy Tituszból, a művészi ihletű titkárból, – ma ő az intézet igazgatója – Schenk Jakab adjunktusból (ma már kísérletügyi igazgató), Greschik Jenő asszistensből (ma európai nevű anatómus) állott. Mellettük Hámosi Mihály végezte a gondnoki teendőket s a budapesti kávéházak azidőtájt közismert nagyszakállú ciceroneja, Parlagi Béla dolgozott fordítóként. Mindennapos vendége volt a „Központnak” Gaal Gaston, Hermann Ottónak nemcsak *in ornithologicis*, de *in politicis* is hűséges tanítványa és munkatársa – most, a napokban esett ő is át a hatodik évtized jubileumán. Gyakran fordult ott meg Lóry József, az első „magyar Brehm” rovarkötetének szerzője, ritkábban chemelházi Chernel István, a kitűnő magyar ornithologus, Hermann Ottó örökének továbbfejlesztője. Sokat vesztett a magyar tudományos élet, hogy Lóry is, Chernel is férfikoruk delén dőltek ki.

Ebben a józsefkörúti csöndes laboratóriumban fogadott Hermann Ottó. Első látogatásom eredménye az volt, hogy felbízott: ha már á-t mondtam, mondjak b-t is: ha egy szélmalom felvettem néprajzilag, járjam be és vegyem fel a többit is. Segítségemre volt jó tanácsa, útbaigazításon felül anyagilag is. Ennek a segítségnek köszönhetem, hogy hamarosan elkészültem a magyar szélmalom monografiájával.

Amikor az első könyvem első Példányát letettem Hermann Ottó asztalára: az öreg úr alternative elé állított: besegít vagy a Néprajzi Múzeumba, vagy magához vesz a Központba. Ezt az utóbbit kértem – noha a Múzeumkávéház nyelvész-asztala ethnografiai karriert jósolt a számomra. Csakhogy nekem akkor már az

ősélettudomány legelhanyagoltabb vadászterülete: a kihalt madarak elnémult világa járt az eszemben. Logikus volt tehát, hogy az Ornithologiai Központ mellett döntöttem, ahol nekivághattam a fosszills madarak tanulmányozásának.

Neki is vágtam. Mái g sem készültem el vele. Igaz viszonzásul, hogy az etnografiai karrier is elmaradt.

A szélmalom monografiája után írtam ugyan, üres óráimban, még egy malomkönyvet és néhány apróbb értekezést, de egyre jobban vitt, sodort magával az őszállattudomány, úgyhogy a malmok kiestek, ha nem is érdeklődésem köréből, de programomból. (Aki pedig ellentétet lát paleontológiai és néprajzi érdeklődésem között, annak szíves figyelmébe ajánlom, hogy én a néprajzban is a kihalt, vagy legalább is kiháló szerkezetekkel: a primitív malmokkal foglalkoztam. A modern technika szemüvegén át nézve ezek is fosszilis nyomok, élő kövületek.)

*

Tavaly ősszel azután újra gondolnom kellett a malmokra. Rákényszerített – egy zoologus.

A nemzetközi zoológiai kongresszus egyik estéjét szűkebb kollegialis körben az állatkerti vendéglőben töltöttük. Jobboldali asztalszomszédom Bierens de Haan, groningeri zoologus egy jókora adag görögdinnye láttára megkérdezte, ehető-e ez a micsoda s mialatt megnyugtató válaszomra a maga adagját várta, beszélgetés közben odavetette: érdekes, hogy nálunk is vannak még szélmalomok.

Megmondtam neki, hogy a béke utolsó éveiben még hétszáz egynehány szélmalomunk kelepelt; ma pedig úgy a tizedére olvadhatott a számuk. Csodálkozott, hogy mint zoologus ilyen exakt választ tudtam adni kérdéseire, mire ki kellett rukkolnom ifjúkori bűnömmel: megvallottam, hogy valamikor könyvet is írtom róluk. Már t. i. a szélmalomokról.

Erre meg holland kollegám vallotta be, hogy ő viszont tagja a *hollandus malombarátok egyesületének*. Névjegyet cseréltünk és én 1927 szeptember 21-iki keltezéssel a következő levelet vettem csakhamar kézhez:

„A Holland Malom“
Egyesület a németalföldi
malmok fenntartására.

Amsterdam, Heerengracht 540.

Tisztelt Uram!

Dr. Bierens de Haan úr útján megkaptuk az ön címét, aki malombarát és könyvet írt a malmokról. Nem tudjuk, hogy könyve magyar vagy német nyelven jelent-e meg; utóbbi esetben kérnénk egy példányt; amelynek árát szívesen megküldjük, vagy cserébe adjuk érte *A mi malmaink* című kiadványunkat vagy egyesületünk évkönyveit, amelyekben kifejtjük elvünket: hogy t. i. a gyakorlati cél az esztetikával kart-karba öltve járjon.

Mind a kettő holland nyelven jelent meg.

Szíves válaszáat kérve, maradok tisztelettel

Jan den Tex
jegyző

Természetes, hogy nyomban megküldtem malmos könyveimet, ők pedig viszonzásul megajándékoztak 38 fényképmelléklettel kísért szép könyvükkel. Csakhamar újabb levelet írtak: *szervezzem meg idehaza a malom barátokat*. A cél nem az, hogy egy-két malmot néma múzeumi példányként őrizzünk meg, hanem az, hogy kiválasztunk néhány típust, ezeknek tulajdonosait állandó anyagi támogatással rávesszük, hogy üzemben tartsák szélmalmaikat. A csicsergő madár szebb a kitömöttnél; a vigan kelepelő szélmalom is szebb, élő valóság, mint a néprajzi múzeumokban őrzött néma rom.

Sebtiben azt feleltem malombeli barátomnak, hogy megpróbálom. Át is villant bennem a terv, ahogy szép, ékes beadványt nyújtok át Hóman Bálint barátomnak, a Magyar Néprajzi Társaság elnökének. Előszedtem tervezett beadványom alátámasztására jegyzeteim közül a *Morning Post* 1923 szeptember 19-iki számát, amely hírül adta, hogy Stokenchurchben társadalmi akciót indítottak a pusztuló szélmalomok megmentésére, a *The Times* 1926 április 1-ei számát – amely jelentette, hogy a sussexi régészeti egyesület védelmébe vette és restauráltatta a Ditching melletti Sussex Downs malmát – és a *The Illustrated London News* 1926 január 23-iki számát, amely elparentálta az Eastbourne melletti, szélviharnak áldozatul esett Fristons-malmot.

Abban az időben azonban minden percemet a láthatatlan sugarakkal végzett kövületvadászat kísérleti kipróbálása kötötte le s így beadványom nem készült el. Közben kövületvadászati körutam Hollandián át elsodort Londonba. Útközben, Amsterdamban volt ugyan egy napom – de a malombarátokhoz nem mentem el. Nemcsak időm nem engedte, de resteltem volna eredmények nélkül eléjük toppanni. Pár nap mulva, Londonban olvastam, hogy 1928 március 26-án a zandami De Grootvorst-malom, amelyben Nagy Péter cár is megfordult, porrá égett. A holland, az angol és a német napi- és hetilapok oldalakat szenteltek ennek a malom-halálnak. Újra eszembe jutott a holland malombarátokkal szemben fennálló tartozásom.

Most pedig, hogy elolvastam Madarassy barátunk érző szívvel, megértő lélekkel megírt cikkét a

pusztuló, halódó szárazmalomról, nem tudok tovább várni. Megírtam Neked mindezt abban a hitben és reményben, hogy Te, kedves Barátom, akinek szavát Szeged nemes, a magyar sorsot érezve érző közönsége szívesen meghallgatja, rá tudod venni a város illetékes urait: vásároljanak meg a dorozsmai határ legendás szélmalmai közül egyet, ha futja, kettőt vagy többet is és kezeljék városi üzemként. Örlessék rajta a város cselédeinek lisztjét, örlessenek rajta akár egyebet is is mentsenek meg még vagy egy paprikamalmot is.

A magyar társadalom teherbíró képessége túlon-túl igénybe van véve, de Szeged költségvetése talán még elbir egy ilyen – végső fokon nem is megterhelést, hanem – befektetést.

Debrecenben már egyetlen szélmalom sem áll. Halason, Félegyházán, Kőrösön is megritkultak. Ha Szeged meg nem ment még egy dorozsmai szélmalmot, akkor nem telik bele tíz esztendő és a magyar rónáról eltűnik az utolsó szél-vitorla is. És nem telik bele újabb tíz esztendő: a karcsú malomházak utolsóját is belepi a homok.

Hogy ez a szörnyű nivellálás legalább a szélmalmot el ne sodorja, hogy a magyar múlthoz legalább a vígan kelepelő vitorlák emlékeztessenek, hogy a holland és angol malombarátok is megtudják: *fúj még a szél, forog még a dorozsmai szélmalom*, – ezért írtam meg e levelet.

Hollandus barátainknak pedig tudtára adom, hogy nemes törekvésük magyar földi megvalósítását az arra legilletékesebb régésznek, etnografusnak és magyar írónak, Móra Ferencnek kezeibe tettem le, akit melegen köszöntök

(Budapest)

Lambrecht Kálmán

DOROTTYA AVAGY SZEGED DIADALA

A szegedi templomtér árkádjában mellszobrokon és reliefeken szeretném megörökíteni a magyar tudományosság uttörőit és kiválóságait. Csodálatos, hogy azt a munkát, amit boldogabb és a lélekszáma nagyobb nemzeteknél a kiváló férfiaknak egész csoportja végzett, nálunk rendszeren egy-egy embernek köszönhetjük. Irodalomtörténelmünk kezdeténél ott látjuk Toldit, a jogtörténet elején Venczelt, művészettörténelmünk uttörésénél Henszlmant – hogy csak pár nevet említek – a maguk óriási életműködésével. Semmelweis és Eötvös Loránd nagy neve körül is mennyi kiváló természettudást csoportosíthatunk. Ez nemcsak az egyetemi ifjúságra hat buzdítóan, amint azt a bolognai, páduai és páviai egyetemek történelmi emlékeitől gazdag csarnokaiban láttam, hanem monumentuma lesz a mi magyar Alföldünkön is a művelődési gondolatnak.

(Klebsberg Kuno gróf, Nemzeti Ujság febr. 24.)

A vidéki színházak a szegedi *Városi Színház* ma egészen különleges helyet foglal el. Míg a többi vidéki városban, egy-egy magánvállalkozó küzd a mostoha anyagi viszonyokkal és az egyre rosszabbodó színházi helyzet nehézségeivel, addig Szegeden maga a város kezeli a színházat a művészeti és, gazdasági ügyek fölügyeletével megbízott intendáns és a művészeti igazgató személyében. A városi kezelés nemcsak megingathatatlan anyagi alapot biztosít a szegedi színház számára, hanem lehetővé teszi egy nagyszabású művészi munkatervezet nyugodt kidolgozását és zavartalan megvalósítását is.

A városi kezelés első két esztendejében ennek a nagyszabású munkatervezetnek csupán az előmunkálatait végezheték el. Ugyanis a városi kezelést megelőző években a szegedi színház anyagi és erkölcsi hitele annyira leromlott, hogy a közönség teljesen elszokott e színházbajárástól. Ezzel a kiábrándult és elriasztott közönséggel újra meg kellett kedveltetni a színházat. Mindenekelőtt tehát sürgősen orvosolták a színházépület és a színpadi felszerelés legégetőbb hiányosságait, azután hozzáálltak az előadások művészi színvonalának fokozatos emeléséhez. A kitaró munkának meg is volt az eredménye, mert a közönség újból hozzászokott a színházbajáráshoz. Az operettekét és a könnyebb fajsúlyú színműveket a múlt év óta sorozatos előadásokban játsszák. Idén már az operaelőadásokat is telt nézőtér hallgatja végig több este egymásután. Csupán a komoly drámáknak nincs megfelelő számú közönsége, ez pedig arra magyarázható, hogy a drámai előadások ma még csak nagyritkán érik el a zenés műfajok előadásainak művészi színvonalát. A szintársulat jó, a közönség szereti a színházat, Dr. Pálffy József intendáns és Tarnay Ernő művészeti igazgató tehát idén már hozzákezdhetnek annak a művészi munkatervezetnek végrehajtásához, amelynek keretén belül, eredeti darabok színrehozatalával az állandó magyar kísérleti színház eszméjét is meg akarják valósítani.

*

A színház vezetősége Kacsóh Pongrác poszthumusz daljátékával, a *Dorottyával* nyitotta meg az eredeti bemutatók sorát. Ez a bemutató országos visszhangot keltett. A *János vitéz* tragikus körülmények közt elhunyt zeneszerzőjének hátramaradt daljátékát kegyeletos szavakkal méltatta az egész magyar sajtó. A *Dorottya* meg is

érdemelte, hogy az ország közvéleménye előtt foglalkozzanak vele, mert ez a daljáték bátran fölveheti a versenyt a fővárosi magánszínházak sikeres újdonságaival.

Csak hogy a Szegeden bemutatásra szánt darabok kiválogatásánál nem lehet az a szempont egyedül irányadó, hogy az új mű mennyire üti meg a fővárosi színpadokon megszokott színdarabok mértékét. Azt is meg kell vizsgálnunk, hogy mennyiben tér el tőlük. Hiszen ezek az eredeti bemutatók ürt akarnak betölteni a magyar színházi világban, a kísérleti előadások eszméjét kell megvalósítaniok. A kísérleti előadásnak pedig mi a célja? Semmiesetre sem a megszokott színdarabok számbeli szaporítása, hanem a színpad és a drámairodalom új lehetőségeinek és értékeinek föl kutatása, bemutatása és kipróbálása.

Ha ebből a szempontból vizsgáljuk a *Dorottya*t, akkor is csak helyeselhetjük a színház vezetőségének választását. Mert a *Dorottya*, ha nem is jelent korszakalkotó újítást a zenedráma terén, ha nem is hoz kész eredményeket, azért mégis figyelemreméltó kísérlet, érdekes és szép próbálkozás.

Kacsóh Pongrác a magyar népies dal elemeit akarta operává fejleszteni. Magyaros ritmusú dalainak meleg, bánatos motívumait megpróbálta fölfokozni a többszólamú formákig, átömleszteti a kórusokba és fölhasználja a drámai helyzetek festésére. Csak hogy Kacsóh par excellence dalszerző volt. Dallamai néha ugyan betöltik a zenedráma formáit, de legtöbbször a forma alkalmazkodik, egy szerűsödik a melódiához. Csak a magánénekekben érvényesül teljes szépségében Kacsóh muzsikája. Többszólamú zárt tételek alig fordulnak elő az egész daljátékban.

A *Dorottya* meséjének fölépítésében szintén van valami dalszerű. Ugyanaz a hangulat dominál mind a három fölvonásban: a melankólia, Kacsóh dalainak alaphangulata. Az erősen lírai színezetű cselekmény elevenen elgondolt, kedves, épkézláb történet, de sajnos, a szerzőnek nem volt elegendő kiviteli ereje és így Kacsóh muzsikájának drámai lendületét gyakran a szöveg, a saját szövege akasztja meg. A melódiák egyéni bája azonban elfeledteti a hallgatóval a drámai szerkezet hiányosságait.

A dalszerző Kacsóh Pongrác *Dorottya*ja tetszetős mű ugyan, de nem hoz kész eredményeket, nem tökéletes megoldása a *népi zenedráma* problémájának. Lehetséges, hogy Kacsóh csupán betegsége gátolta a föladat sikeres kivitelében. Valószínűbb azonban, hogy maga a kísérlet kiindulási pontja is téves, Kacsóh ugyanis a népies dalból indult ki, azaz abból a muzsikából, amely a magyar népdal, de legtöbbször a cigányzene külső sajátosságait utánozza. Nem is alkothatott tehát mást, csakis ennek megfelelő műfajú zenedramát, vagyis szintén a felületeken mozgó és külső sajátosságokat utánzó, megzenésített népies színművet.

*

A *Dorottya* országos sikeréből oroszlánrész illeti a szegedi színtársulatot, amely ezzel az előadással bebizonyította, hogy ennél nagyobb és merészebb föladatok megoldására is képes. Az osztatlan siker elsősorban a szegedi színtársulat érdeme, Szeged diadala. Nemcsak a színészek játéka és énekművészete dícséretes, hanem elismerésreméltó az ízléses, gondos rendezés és a zenekar munkája is.

Kívánatos lenne azonban, hogy ezentúl, különösen az eredeti bemutatók alkalmával, az új színpadi lehetőségek keresését se tévesszék szem elől. A szegedi színházra ezen a téren vár a legnagyobb föladat. A szegedi eredeti bemutatók jelentősége majd akkor bontakozik ki teljes egészében, ha a színpadművészet területén is új eredményeket tud fölmutatni a színház. Épen ezért akármilyen nagy diadal is *Dorottya* országos sikere, a szegedi színház számára csak egy állomás lehet azon az úton, amely a korszerű magyar színpadművészet megteremtése felé vezet.

(Szeged)

Hont Ferenc

A DÁN ALFÖLDÖN

A Szegeden megjelenő *Népünk és Nyelvünk* c. folyóirat, a szegedi Alföldkutató Bizottság és a többi „alföldi” kulturális tényező figyelmébe ajánljuk az alábbi igen érdekes cikket.

Szerk.

Nem csodálkozom, ha a magyar mezőgazdaság irányítói és s falu társadalmi életének vezetői fejtegetéseikben állandóan dán példákra hivatkoznak. Az első pillanatban olyan rokon előttünk ez a föld. Ha a távolról jövő utazó valamelyik augusztusi reggelen kitekint a hálókocsi ablakából a jütlandi szteppére vagy a seelandi mezőkre, úgy érzi magát, mintha a magyar Alföld tájain kattogna alatta a kerék. A látóhatár területe asztalsíma, vagy alig észrevehetően hullámos. Gabonátáblákkal kapások váltakoznak. A réten barnászörös szőrű tehének legelésznek ... az úton pejszínű lovak poroszkálnak és fehérre meszelt tanyák kandikálnak ki a nyárfák közül. Csak a muzsikaszó hiányzik: ki tanyája ez a nyárfás ...? Minden olyan, mint nálunk egy május végi napon, amikor komor arcot ölt az ég és millió magyar ajkáról hangzik: a májusi eső aranyat ér.

Mindez azonban csak a felületes szemlélő számára látszik így. Más itt ugyanis először az égbolt, amely a dán föld fölé borul. Hány, de hány nyári éjszakán kerestem hiába a göncölszekeret, a fiastyúkot, meg a többi, gyermekkorom régi ismerőseit. Hiába! Nem tudom vajon az év minden részében ilyen szomorú-e az égbolt, de most az s hozzá még túlságosan. De a nappalok sem különbek. Bizar alakú felhők kergetik egymást szüntelenül. Eltakarják egy időre a Napot, majd újra megengedik, hogy melengető sugaraitval teleszórja földi teremtményeit. Amikor azután megsokalják a játékot, végig locsolják a tájat, napjában legalább néhányszor. Természetes, hogy ennek következtében a levegő állandóan páratelt. A hőmérséklet sem olyan magas és nem mutat akkora napi ingadozást. Ismeretlen a hirtelen történő felmelegedés s az ezt kísérő egyensúlyi helyzet megbomlása összes tüneményével: a forgószéllel és porfelhőkkel, ami pedig a magyar Alföldre olyan jellemző. A klíma valahogy kiegyensúlyozott, mint a dán föld annyi más jelensége.

És a talaj, az istenáldotta talaj is egészen más. A mi sárgaföldünket a szél rakta le, áradmányos mezőinket pedig a folyók töltötték fel. Egészen másképp itt. A jégkorszak kellemetlen morénái mindenfelé. A jég volt tehát az a nagy tényező, amely takarót borított a régebbi idők alakulataira. Helyenkint asztalsímát, máshol gyengén hullámosat s a jütlandi félsziget keleti oldalán pedig majdnem a Gellért-hegy magasságát megközelítő kiemelkedéseket. Úgy látszik, az utóbbi helyen az erejét, vagy pedig a tájalkotó művészetét akarta bemutatni. Akármelyiket is, el kell ismernünk, hogy remekelt. A magasabb kiemelkedéseket – pl. Munkebjerg, Himmelsberg, Veile és Aarhus közelében – páratlanul szép bükkös borítja. Az alja helyenkint kopár, a kisebb tisztásokon Vaccinium-mal és Erica-val keveredik még néhány más növény. A mélyedésekben állóvíz, a felszínén nagy, fehér tavi rózsák. Időnkint le-lecsap egy-egy vízimadár. A közelben vöröscserepes kis lakás. Reáismerni az Andersen meséiben rajzolt keretre ...

Ahol azután a jégtakaró már nem remekelt ennyire, ott asztalsíma a felszín, mint a jütlandi szteppén, vagy Fünen és Seeland szigetén. De az ekevas kavicsos földet hasít és olykor ököl- s tojás-nagyságú darabokat vet föl. Nem ritkák azonban a cipónagyságúak sem. Mindezeket természetesen összeszedik és a szántóföld végében halomba rakják. Nehezebb tehát itt a földműves munkája, mint nálunk. Hozzá a jütlandi szteppén nagy térségeket borít még a homok és a fenyér. A szigetek földje már határozottan jobb. Itt is vannak ugyan vizes mélyedések. A szélükön szittyó, gyékény és nád. Még a fehér gólya sem hiányzik ... Mennyire, de mennyire emlékeztet Alföldünk turjános vidékeire!

*

Induljunk el gyalog, csak úgy könnyedén és szemlélődjünk kissé. Az út mindenfelé nagyszerű. A feneketlen pornak és vendégmarasztaló sárnak nyoma sincsen. A földekről kihordott kavics ugyanis nagyszerű uttakaróul szolgál. Menetelésünkben állandó, hű kísérlők csupán az a néhány drótszál, amely még az utolsó tanyai úton sem hiányzik. Eljuttatja az élőszót és a világító áramot még a legelhagyatottabb viskóig is. Minden más elrohan mellettünk: az autó, az autóbusz, a könnyű kétkerekű kocsik és a számos kerékpáros. Egyik-másik mosolyra méltat. De ezen ne lepődjünk meg. A dán földön ugyanis nem szokás gyalog utazni.

Az út mentén a termények gyorsan váltogatják egymást. A nagybirtok és a velejárói: óriási táblák, amelyeken a gőzeke szánt és a majorok, ismeretlen fogalmak errefelé. Mindenütt apróföldek és kisbirtokok. Az egyes parcellák bekerítve szöges dróttal. Az egyikben buza, a másikban árpa, a harmadikban zab. Az első kettő már aratásra érett. Az utóbbi ellenben még zöld. Megállok a buza mellett. A szalmája nem olyan magas, mint nálunk, de vastagabb. A kalásza nagyszemű és tömöttebb. Olyan az apró parcella, mint valami óriási kefe. Szálai sűrűn állanak és egyenlő magasak. Keresem a buzaföldjeink jellemző növényeit: a konkolyt, a piros pipacsot, a kék szarkalábót és a buzavirágot. Még a nyomukat sem találom. Csak a gondos földművelésnek lehet ez az eredménye. Az egyik búzaföld sarkában rozoga, alig egyméter magas szívókutatót talállok. Nem működik. Vasrészeit a rozsdá marja. Vajjon milyen célt szolgálhat? A gabonaföldeket talán csak nem öntözik?

Később megkapom a magyarázatot. Nem messze a kúttól szintén bekerített helyen tehének legelésznek. Egymástól olyan szabályos távolságban, mintha valami tornamutatványt szándékoznának bemutatni. Természetes, hogy ezt is megnézem. Valahogy átvergődöm a kerítésen. Az első tehén erre felüti a fejét és fülét hegyező állásba hozza. Bizonyára azon tűnődik: na mi lesz most itt? Semmi különös. Most veszem azonban csak észre, hogy minden egyes tehén ki van kötve. 8–10 méter hosszú kötél szabja meg a mozgásterületét. Egyik sem érheti el a szomszédját. Közben tekintetem a legelőt szemléli. De hiszen ez nem természetes rét! Apró foltok vannak benne, amelyek a szántás maradványai. Közöttük meg a régi tarló nyomát is felfedezem. Meg azután a növényközvetkezet is olyan, hogy az ember beavatkozását mutatja. Tarlófüvek között gombos lóhere. Megvan! Tavaly itt még gabona termett. Az idén már legelő, természetes takarmánynövényekkel bevetve. A kis kút pedig, amely itt már teljesen rendben van, az ivóvizet szolgáltatja. A tehéneket éjszakára nem hajtják haza. Még a fejs is künn történik. A legelő mellett burgonya, káposzta és répa-földek. Az utóbbiak vannak túlsúlyban és amint olvasom, évről-évre növekedő mennyiségben.

A kóborlás, a vándorlás ilymódon a dán földön cseppet sem unalmas. Ha megunjuk a föld és terményeinek a vizsgálatát, még mindig elég látnivalót nyújtanak a munkások. A buzát éppen most aratják. Természetesen géppel. Egyhangúan, szabályosan veti ki a kas a kévét. Szép sörjében fekszenek a zöldes tarlón. A harmadik szomszédnál négyen sürgölődnek, két fiú és két leány. Hordják rakásba az istenáldását. Nem keresztbe, mint nálunk, hanem kalászával felfelé, egymásnak támasztva. Nyolcat-tízet tesznek egy sorba. Alaposan és gyorsan

dolgoznak. Megállok egy pillanatra és elnézem a munkájukat. A leányok haja rövidre vágva. A ruhájuk teljesen városi szabású s azt hiszem, azt felesleges is megjegyezni, hogy a szoknyájuk térdig ér. Ilyen ruhában nálunk az irodában szokás dolgozni. A két férfin hosszú nadrág és jószabású kabát. Neveltebb iparoslegényeinkre emlékeztetnek.

Önkénytelenül a honi állapotokra gondolok és úgy rovom tovább az utat. Nem telik azonban bele negyedóra sem s az én munkásaim újra mellettem vannak. Elvégezték közben a munkát és kerékpárjukra ültek. Most valósággal kergetik egymást. Csak úgy csikorog alattuk az apró moréna kavics. Itt tehát a mezei munkás kerékpáron megy ki a földjére és jön onnan haza. Bizonyára távol laknak! Dehogya! Alig kétszáz méterre előttem bekanyarodnak valami tanyai útra és öt perc idő sem telik s már is otthon vannak.

Mire azután a tanyájukra érek, már el is feledték a munkát. Igaz, hogy közben megálltam a tanyai út kiágazásánál és el-elnéztem azt a természetes négy darab kannát, amely tejjel telve várja a tovaszállító községi autót. A tanya udvarán kutyaugatás fogad. Ismerős üdvözlés, hisz nálunk is így szokás. A zajra lármázni kezd a szárnyas jószág társadalma: a kakas, a tyúk, a kotló, a kacska és a liba. Mindegyiknek van valami szava. Más és más hangon, de ugyanazt mondják: mit keresel itt? Oh, hát nem ismertek! Hisz hazajöttem ... Ábránd ne kísértse! Más vidék ez! Hiányzik mindjárt a megszokott barátom, a vén gémeskút, amely nyikorogva ugyan, de mégis olyan tiszteletudóan hajtja meg előttem mindannyiszor a fejét. Az eresz alatt nem csicsereg a fecske. Hiányzik a terebélyes eperfa is, no meg a fák királya, a diófa. A mi proletár akácunk helyett nyurga nyárfák susognak egymásnak titkot amott a tanyavégen ...

Az első kiábrándulásomból borotvált képű és tisztán öltözött házigazda szava ébreszt fel. Egy szót sem tud ugyan németül, de azért valahogy megértjük egymást. Megtudom, hogy a szegényebb gazdák közé tartozik. Bizony neki nincs annyi pénze, hogy piros cserepes új tanyát építhetne. Így tehát a szállása csak náddal fedett. Kissé régiszabású. Számomra azonban annál becsesebb. Háza terjedelmes négyzetalakú. Csak az egyik sarokban van egy alig kétméteres bejáró. A többi mind épület és hozzá közös fedél alatt. Az udvar közepén szívóút. Az épület egyik szárnya lakóház, a második istálló, a harmadik takarmánnyal van telve, a negyedikben meg a gazdasági gépek és a kocsik foglalnak helyet. Ragyogó tisztaság köszönt valamennyiben. A szobában ízléses faragású álló falióra. Csengő-bongó szava mint valami kellemes harangjáték zenéje járja át negyedóránként a kis tanyát. Az eléggé nagy ablakokon függöny. A beáramló napfényben csinos porcellán cserepekben terpeszkedő virágok sütkéreznek. A padozat deszka, olajjal mázolja és szőnyeggel borítva. A fal favázás és téglás. Kívül fehérre meszelve. Az épület minden részében villamos világítás. A tanya mellett kert. Alma-, körte-, cseresznyefák, majd virág és virág. Az előbbieket kissé csenevésznek ugyan, látszik rajtuk, hogy az itteni klímával hadilábon állanak. Hasonlóan a futószöllő is, ami valami lugasfélét határol be. Annál szebbek a virágok: feslő rózsák, pompázó dália, illatoszóró szegfűvek, szerény mályvák és igénytelen muskátlik.

Elbúcsúzva a dán tanyától tovább rovom a kitűnő utat. Megyek, ballagok vagy két kilométert és megérkezem Aasam nevű faluba. Még el sem érem az első házát, amikor az útmenti tábla figyelmeztet, hogy csak 20 km a megengedett sebesség. Bizonyára nem nekem szól, hanem a rohanó autóknak. Az első, ami meglep a faluban, a tiszta, pormentes utcák. A házak szennyvizének legkisebb nyomát sem találok az útmentén. Félmeztelen gyerekek sem térferegnek az utcán. Minden csendes, mintha kihalt volna. Csak az ablakokban levő virágok mutatják, hogy nincs itt gyász. Felkeresem az iskolát, hogy a vezetőjével néhány szót váltsak és tájékoztatást kapjak a falura vonatkozólag. Idősebb tanítónő fogad. Csak dán nyelven beszél s így kissé nehezen megy a társalgás. Éppen a tatarozás végső munkáját irányítja. Itt ugyanis az iskolai nagyvakáció csupán öt hét. Rövidesen megtudom még azt is, hogy a faluban plébános nincs, mert a kis község egy nagyobbaknak csak a filiája. De azért van önálló temploma és temetője.

A következőkben ezt keresem fel. A templom kőből épült. A tornya szokatlan előttünk. Négyzetes és közepes magasságú. A teteje háztető módjára végződik. Nincs rajta sem kereszt, sem valami más jelvény. Jellegzetes dán protestáns templom, amilyennel mindenfelé találkozunk az országban. Körülötte a temető. Kifogástalan kőfallal körülvéve s feltűnően szépen gondozott. A sírok tele ültetve virággal. Közöttük járva, ismét a magyar földre gondolok, ahol bizony nem egy falusi sírkert több gondozást igényelhetne.

Hogy teljes legyen a faluról nyert képem, még két kereskedést is meglátogatok. Mindegyik előtt az újabban nálunk is eléggé terjedő benzintöltő kút. A kereskedésekben mindenféle áru kapható. Belépve azonban nem hallom a kis csengő szavát és nem érzem a kocsikenőcs s ecetillat sajátságosan jellegzetes szagát. Fő kereskedelmi cikk a liszt. A dán paraszt ugyanis nem örölteti fel maga a gabonáját liszté s raktározza fel, mint nálunk, hanem azt a kereskedésekben szerzi be. Finom, elsőrendű lisztet használ s hófehér kenyeret süt belőle. Nálunk sok helyen még a kalács sem ilyen.

*

Dániában kevés a város. Magának a fővárosnak, Kjöbenhavn-nak hozzávetőlegesen háromnegyedmillió a lakosa. Belvárosát leszámítva, nem szép. Jellegzetes kikötőváros, rengeteg unalmas bérkaszárnnyával. Nagyságra második települése Ararhus a Jütland-félszigeten már a 100.000 lélekszámot sem éri el. A harmadik pedig Odensee csak 18.000 lakost számlál. Tehát kisebbfajta alföldi városunknak felel meg. Műveltségi képét tekintve azonban messze felette áll. Van villamosa. Minden utcája kövel burkolt. Néhány iskolán kívül (gimnázium, technikai középiskola, elemi iskola) az állandó színház, nyilvános könyvtár, múzeum és több helyi lap szolgálja

a műveltség terjesztését. Főutcájában olyan szépek a kirakatok, hogy egy nagyobb városnak is díszére válnának. Mellékutcai a város régi képét őrzik. Alacsony, földszintes udvar nélküli házak. A kissé homorúan görbült tető az utcával párhuzamos. A cserepek félhengeresek. Tisztaság tekintetében azonban igazán nem támasztanak semmiféle kívánnivalót. Ilyen kicsi házban született és élt a dán föld egyik legnagyobb fia, Andersen. Lakását most is kegyelettel mutogatják Odenseben. A múzeummal alakított helyiségekben (egyik másik csak akkora, mint egy jókora szállító láda) kéziratok, könyvek és ereklyék gyűjteménye. A sarokszoza pedig az eredeti berendezést őrzi: íróasztal, szék, pihenő kerevet és szekrény. Valamennyi a szoba nagyságához szabott. Érthetetlen, hogy ezek a nagytermetű emberek miképpen élhettek ilyen apró jószágokkal.

Kíváncsiságból betérek még a nyilvános könyvtárba. 55.000 kötetet számlál s eléggé látogatott. Olvasótermében az összes dán napilapok megtalálhatók. A könyvek között természetesen legnagyobb keresletnek örvendenek a regények. Utánuk következnek a gazdasági tárgyúak. Az előbbieket főleg a fiatalság forgatja. Az utóbbiakat pedig az élet küzdelmét és terhét már jobban érzők. Ezek szedik ki az ilyen című munkákat: a háziszármvasok helyes tartása, a gyümölcsfák ápolása, a mezőgazdasági gépek alkalmazása, a modern pincér, hogyan takarítsuk a lakásunkat? stb., stb. Az utóbbi munkák külseje is eléggé mutatja már a közkezdveltségüket. A dán föld helyes ismerője egész jocosan vonhat belőlük következtetést arra vonatkozólag, hogy a dán népet a gazdasági kérdések erősen érdeklik.

Vasárnap van s utazom Odenseből Koppenhágába. Barangolásaim közepette már régen reájöttem, hogy minden országban más és más a vasárnap képe. Érdeklődéssel vártam tehát ezt a napot. Az állomáson rengeteg az ember. De egyszem túristának öltözve. A koppenhágai gyorsvonatot valósággal megrohanják. Holmiféle udvariasságból édes-keveset találok. Aki birja, marja. A végén természetesen a vonat minden fülkéje megtelik. Jómagamon kívül még heten szoronganak a különben eléggé kényelmes és tiszta kocsi egyik szakaszában. Két férfi és öt nő. Az előbbieken kifogástalan szabású, drága angol „berberi“ szövetből készült ruha. A cipőjük kényelmes, gummitalpú dán cipő. Még a kényesebb igényűeknek is megfelelne. A gallérjuk és a nyakkendőjük szintén kifogástalan. Az öt nő közül kettő még leány. Könnyű felöltő, áttetsző selyemharisnya, roham-sisakos kalap s magassarkú lakkfőlcipő a ruházatuk. A kezükön sűrű bőrkezdtyű. A másik három idősebb nő közül kettő már feleség. Fekete szolid ruhájuk eléggé elárulja komoly voltukat. Az ötödik Socrates örökéletű Xantippéje. Papagály, rikitőszínű az öltözete. Kalaptól a cipőig minden darab más és más stílusú, nincsen benne semmi harmónia. Hosszú készülődés után megindul a vonat. Fülkénk is felölti az otthonképét. Az első percek fesztelensége felolvad. Kezdünk berendezkedni. Az egyik férfi előveszi Zeiss-gyártmányú, teknősbékapáncéllal keretezett nagy szemüvegét s elkezd olvasni *Aller Képes Családi Lapját*. Ismerős nálunk is a szomorú időkből! Utolsó lapját nézi és beletemetkezik azokba a lehetetlenül komisz és szubintelligens viccekbe, amiken mi annak idején csak bosszankodni tudtunk. Az arcáról látom, hogy élvez. A foglalkozása, amint később megtudtam, néptanító. A másik férfi is követi a példáját. Lehúzza a keztyűjét. Jobb kezén a közepső ujj utolsó perce, íze levágva. A tenyér a földműves ismert vonását mutatja ... Szivarozásmódja is különben elárulja, hogy ehhez a társadalmi osztályhoz tartozik.

A nők közül a leányok képviselik a kedélyes elemet. Vigan, gond nélkül csevegnek. Egyszerre csak az egyik kinyitja a retiküljét s dicsekedve mutatja a másiknak rendőr-vőlegényének a képét. Társadalmi osztályát tehát már elárulta. De a másik sem várat soká magára. Elkezd enni. Kezén arany karperec és két darab drágaköves gyűrű. De a köröm hosszú s alatta csunya, fekete betét. No és Xantippe? Az egyik állomáson megveszi a *Socialdemokraten* c. dán ujság vasárnapi számát. Végignézi a képeit, majd leteszi. Néhányat ásít s elszunnyad. Nem csoda! Egész héten kemény mezei munkát végzett. Ma kiöltözködött és megy a fővárosba szórakozni. Nincs kisebb igénye, mint vasárnap a Tivoli.

A vasúti fülkének ez a kis jelenete is hozzátartozik a dán alföld képéhez.

(Budapest)

Karl János

A VIDÉK

Az alábbi cikket Klebelsberg Kuno gróf írta a *Nemzeti Ujság* január 27-i számában.

Sokat járok a vidéken s eközben mind erősebb lesz bennem annak a felismerése, hogy a főváros és a vidék között óriási szellemi szakadék támadt. Vannak vidéki városok, ahol több napilap jelenik meg. Beható viták fejlődnek ki nemcsak helyi, hanem országos kérdésekről és mindebből egy szemernyi sem szívódik fel a budapesti köztudatba. Az összes képviselők számához viszonyítva meglehetősen kicsiny azoknak a száma, akiket a közel egymillió Budapest és a 256.000 lélekszámmal bíró Pestkörnyék választ s mégis az ország irányításában az a 6,700.000 ember, aki a nyolcmillió csonkamagyarságból a vidéken van, irányítóan csak kis

mértékben jut szóhoz. A legtöbb vidéki képviselő nem a vidék gondolkodásának, vágyának és követelésének a kifejezője, hanem a fővárosi gondolatok hirdetője odahaza. A vezető emberek túlnyomó többsége nem benszülött budapesti és mégis a legtöbb meglehetősen elszakadt korábbi otthonától, budapestivé lett.

A problémákat csak akkor érthetjük meg igazán, ha kissé megnézzük a múltat: A török alatt dűledezett, az 1686-iki ostrom alatt rommá vált a régi főváros. A XVIII. század folyamán néhány szerzetesrend megletelepedett a Vár-hegyen és annak tövében, meg ideát Pesten, de kormányzati és szellemi központ a dunaparti kettős város nem volt.

A török időkben Pozsony lett az országgyűlés és a kormányzat székhelye, Nagyszombat pedig katolikus alapítású egyetemével az egyházi és a tudományos gócpont. A keleti Magyarország az erdélyi fejedelemség körül tömörült, oda húzott a Tiszamellék is, a gyulafehérvári, debreceni és nagyenyedi kollegiumokban lüktetett a *protestáns* színezetű magyar élet.

Magyarország első öntudatos kultúrpolitikusának, Ürményi Józsefnek előterjesztésére Mária Terézia Nagyszombatból uralkodása végén a budai Várba telepítette át az egyetemet, a legfőbb kormányiszékek és a bíróságok is a XVIII. század vége felé Pozsonyból Budapestre kerültek, de az írók még vidéken éltek. Így Berzsenyi, Kisfaludy Károly, Kölcsey, Kazinczy, aki Széphalomról vezette az ország irodalmi és részben művelődési politikáját. Kisfaludy Károly felléptével alakult ki a pesti irodalmi élet. De végleges székhely Budapest csak akkor lesz, amikor 1848-ban Pozsonyból az országgyűlés Pestre költözik. Kevesen tudják már, hogy az eltörölt pálosoknak gyönyörű templomát, amelyet ma egyetemi templom néven ismer a főváros népe, alakították át hevenyészetten országgyűlési teremmé, miközben valószínűleg a frankfurti példa lebegett a szemük előtt, mikor a német nemzetgyűlés a *Paulus-Kircheben* ült össze. Az 1849-iki katasztrófa nagy fennakadás volt Budapest fejlődésében is. Az írók elszéledtek, de helyükbe egy mozgékony, fiatalabb gárda jött s mihelyt Solferino után 1860-ban alkotmányunk is új életre ébredt, megint megindult Budapest hatalmas fejlődése.

Az 1867-iki kiegyezéssel végre a magyar nemzet részben ura lett saját sorsának és azok közül a koncepciók közül, amelyek megszülettek, a visszaszerzett magyar szabadság mámorában egyik legnagyobb volt olyan magyar főváros kifejlesztése, amely megüti a világváros mértékét. Kiépítették a dunai rakpartokat, megcsinálták a sugaras Andrassy-utat, a két körút gyűrűjét, megépítették az óriási parlamentet s a hatalmas királyi Várat, kitelepítették a kaszárnnyakat, megépítették öt új hidat, miközben közel 1,300.000 ember csődült össze a közigazgatási Budapesten és környékén.

Óriási alkotások ezek, melyek a magyar génusznak örökké dicsőségére fognak válni, de kétségtelen, hogy túllőttünk a célon. Ez a túlhajtott fejlődés a vidék vérszegénységéhez vezetett. Különösen ártalmasnak bizonyult az, hogy eltekintve Horvátországtól és Erdélytől, a szorosabb értelemben vett magyarságnak majd-nem a világháború kitöréséig csak egyetlen egyeteme volt. Nagyszombat mint kultúrgócpont, már akkor megsemmisült, amikor egyetemét Budapestre hozták. A nagyenyedi, debreceni és sárospataki kollegiumok mind vérszegényebbé lettek és nagy iskolavárosnak képzelte magát az olyan közösség, ahol egy pár középiskola volt. Mikor olyan görcsösen ragaszkodtam a három vidéki egyetem fenntartásához, akkor többek között az a meggyőződés is vezetett, hogy a gyilkos kulturális centralizációból mindenáron kiragadjuk az országot, mert hiszen a Károlyi-forradalom radikalizmusa és a szocializmus sem tudott volna éppen a lelkekben annyira tért hódítani, ha önálló vidéki kulturális gócpontokban a fővárosban szükségképpen kiterjedt radikális gondolkodásnak egyensúlya lett volna. Nem véletlen, hogy az ellenforradalom éppen az ország második városából, Szegedről indult ki, amely most hatalmas erőfeszítéseket tesz, hogy nemcsak népességre legyen az ország második legnagyobb városa, hanem kulturális téren is olyan szerepet játszasson, mint Németországban Frankfurt, Köln vagy Hamburg Berlin mellett, vagy Milano Róma mellett, amelyek a legutóbbi két évtizedben szerveztek egyetemeket.

Csodálatos az európai életritmusa. A kisebb vidéki német és olasz egyetemek nehezebb helyzetbe jutottak, akárcsak nálunk elsorvadt Nagyszombat és sokat szenvedett Nagyenyed és Patak. Künn is az inkább történelmi jelleggel bíró kisebb egyetemi városokkal szemben előrenyomultak a nagy lélekszámmal rendelkező városok, mint nálunk most Budapest mellett Szeged és Debrecen.

Egyetemszervezéssel és építkezéssel a szellemi gócpont kérdése még megoldva nincs. Én a szellemi ébredést máshol keresem. Örömmel veszem a kezembe a szegedi *Széphalmot*, a debreceni *Szemlét*, a pécsi *Minervát*, amelyekben a három vidéki egyetem tanári kara és a nagy agilitással csoportosított helyi és környéki intelligencia speciális hangon kezd beszélni, amely már nem pusztán visszhangja a budapesti lármának. A szegedi, debreceni és pécsi középiskolai tanári karból egyetemi magántanárságra törekcszenek, bekapcsolódnak bírák, ügyvédek és a gazdasági élet vezető emberei is, a fejlődés megindult. Pedig e téren csak a nagyvonalú fejlődés megindulása nehéz, mint azt Budapest kezdetének történelmi vázlatja is mutatja. Ám, ha egyszer az ilyen fejlődés megindul, az erőben folyvást nyer.

Az ilyen szellemileg megerősödő vidék azután már a kultúra megafonján át beszél, amely el fog hallatszani a főváros politikai és szellemi életébe is és elérkezik az az állapot, amikor a magyar szellem egy magasabb fokú kiegyenlítésében nemcsak a főváros hat majd a vidékre, hanem a vidék is a fővárosra s így a szakadék is megszűnik Budapest és a vidék között.